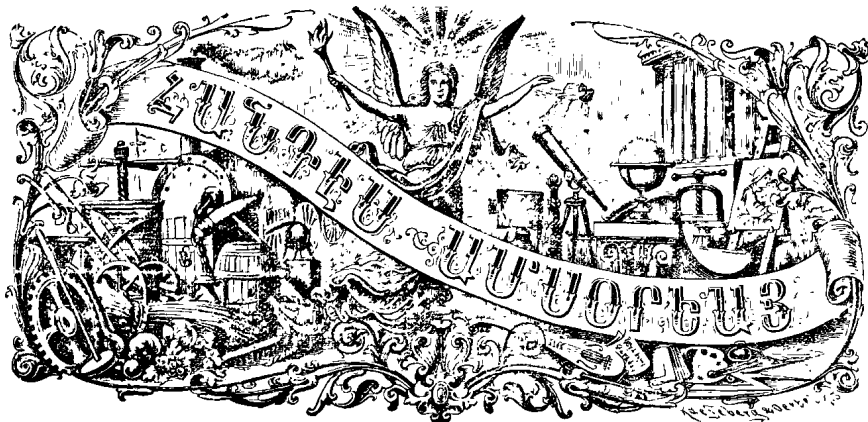

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԸՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

Ի Գ. ՅԱՐԻ 1910

Տարեկան 16 ֆր. ոսկի — 6 ռբ.:
Վեցամսեայ՝ 8 ֆր. ոսկի — 3 ռբ.:
Մեկ թիւ կ'արժէ 1:50 ֆր. — 70 կ.:

ԹԻՒ 3, ՍԱՐՑ

ԾԳ՝

ԳՐԱԿԱՆ

ՆԱՅ ԿԵԱՆՔ

Էպանովագրական Ընկերութիւններ եւ դատաւարութիւն — Սրմուարմիր — Հատուցման խնդիր — Սուրէն Պարթեւեան եւ իւր գիրքը — Ներդասարդ թուրքեր ու իշխանութեան անկում — Ողորում — Ջոն Բեդֆորդ — Ստար լեզունեով ալ գրեցք:

Միաներ ի վեր պիտի ու-
շագրութեամբ կը
հետեւինք՝ թրքա-
կան դատարաններու
առջեւ խաղացուած
դատաստանական զա-
ւեշտախօյի մը: Զա-
ւեշտախաղ մը, որ
գթութեան արդու-

զարդին տակ՝ կը պարտկէ անգթութեան ու
անազորութեան ընչաքաղ ճիրաններ, որոնց-
մով — — Եւրոպայի ճմլիկ ճգմիկ կը շանայ՝
սուրէ ու հուրէ, աւարէ ու թալանէ մազա-
պուրծ ճողպարած խելճերու քանի մը միացորդ-
ներն ալ: Անիրաւ կը գանձնէ՝ Սիմոն Գալսէր-
լեանի հասցէին ուղղուած նախատիքները. Սի-

մոն Գալսէրլեան՝ Երեւելք գործող ապահովա-
գրութեանց տէրն ու տնօրէնը չէ. Սիմոն Գալ-
սէրլեան բերան է միայն այն շահասէր ընկերու-
թիւններու, որոնք ծծել կը կարծէին միայն
վամպիրի պէս արեւելեան խեղճ ժողովրդեան
մը՝ քրտնաթոր վաստակած արեան գինը: Սիմոն
Գալսէրլեան խոսեցաւ, գրեց, ինչ որ թելագրե-
ցին իրեն եւրոպացի — չորպանիները: Գոնէ
այս կէտին մէջ ալ շարդարացները մեր թշնա-
մեաց զրպարտութիւնները, թէ «հայն զ՛այլը
միայն լաւ գղել գիտէ:», քող տանք այս հայուն
օձիքը. փաթթուիք ու գնթորէն եւ պինդ բռնենք՝
այն հեռաւոր չորպանիներու օձիքէն, որոնք
ապիկարութիւնն այն աստիճանի հասցուցին, որ
իրենց փաստաբանական զբաւանութիւններով
կը ծաղրեն կիրիլեան որբերու արցունքը, այրի-
ներու՝ կողկողանքը, մարդախլեակներու՝ աղու
հեծեծանքը:

Պիտի տուժեն այս վատ դրամակուները,
այո՛ր պիտի տուժեն, վասն զի պիտի գամուի նա.
խառանաց սեան վրայ հաստադիր՝ անոնց անու-
ններն եւ այլեւս անոնց հետ գործ պիտի չտեսնէ
եւ, ոչ հայ մը, նոյն իսկ եթէ ամենապատասաւոր
պայմաններուն մէջ գրուած ըլլայ թէ մէկի փո-
խարէն հազար պիտի հատուցանեն: Այս կէտն
հիմակուրէն որոշելու է: Կը արտնշեն որ մեր
հարուստներն իրենց գանձերուն համապատաս-
խան առատաձեռնութեամբ շնաստեցին մեր
որբին ու այլւայն: Կը դատափետեն զիրենք, որ
իրենց անձնական հաճոյից համար ուզած դրամը

կրնան գտնել. սակայն անիրաւ. են այսպէս մտածողները. վասն զի քանի մը տասնակ չտուողներու քով, կան հազարաւորներ որ տուին, եւ ի ծածուկ տուին, եւ վերջապէս իրենց դրամին եւ իրենց — սրտին տէրն իրենք են: Բայց եթէ այս զաւեշտական դատաստանները վերջանալէն ետքը, այն միացեալ ապահովագրական ընկերութիւնները մեծագումար գումարով մը օգնութեան չհասնին “համազգային նպաստի յանձնաժողովին”, այն ատեն պիտի չբաշտօնէ իբրեւ զգալիութիւն վատեր խարանելէ այն ազգայիններն, որ նոյն իսկ խիճիթ մը իսկ կ'ապահովագրեն այն ընկերութեանց քով, ինչու այս պայմանը կը գնենք. վասն զի այս օրերը տեղեկացանք, որ ընկերութիւններէն շատերը համամիտ են եղբոր քան մ'ընել, բայց կը սպասեն դատարանի վճռոյն իրենց համբաւն ազատելու համար... Տարակոյտ չունինք, որ շատ ձախող գործ մըն էր՝ արհաւիրքներէ պաշարուած անանկացեալի ու մանկացեալի մը վերջին յոյսն ալ այսպէս ապիկարութեամբ մարել ուզելը: Ի հարկէ պիտի ստիպուին “բան մ'ընել”, բայց քանի որ իրենք բացօթի կը յայտարարեն, թէ ողորմութիւն ընելու պարտական չեն, մենք ալ կը յայտարարենք, որ բնաւ իբրեւ ողորմութիւն պիտի չօժարինք ընդունիլ իրենց տալիքը, այլ իբրեւ “պարտք”, մը, իբրեւ “գրաւական”, մը, որ խեղճ ազգի մը անցեալին ու ապագային հետ” իրենց ունեցած եւ ունենալիք տարբերութեան համապատասխան պիտի ըլլայ:

Այս սպաննալիքն՝ ապագայ ապահովագրութեան կողմանէ, քնական է թէ խթան մը պիտի ըլլայ՝ “համազգային նպաստի յանձնաժողովին”, վճարելու մեծագումար գումար մը:

Բայց ի մտանց հանդիսատես եղած ըլլալով՝ ապահովագրութեան գործակալներուն եւ — յաճախողի օրացողներուն արարքներու, անոնց գործելու եղանակին վրայ պիտի հրաւիրեմ՝ որդապաշտպան փաստաբաններու ու շահութիւններ:

Տարակոյտ չկայ թէ առուտուրի մէջ “զգացում”, գործ չունի, այլ “աղղունը աշածաղոնա, կեօյիւնի աշ”, առածին կիրառութիւնը: Մտոյգ է այս: Սակայն առուտուրի մէջ թէ ծախողն եւ թէ գնողը կը ճաննայ փոքր ի շատե որոշակի առարկան որուն վրայ խնդիր կ'ըլլայ եւ ըստ այնմ տեսակ մը գաշիքը կը կապեն:

Այսպէս չէ սակայն “Ատանայի”, եւ ընդհանրապէս “Արեւելք”, եղած ապահովագրական գործերու մէջ:

Յարգելով յարգելիքները՝ ընդհանրապէս գործակալներն (սըմարները) շաղկապի, շաղկապատ, շատախօս, քանի մը դանդի շահու համար իրենց — հոգին իսկ ծախելու պատրաստ անհատներն են: Ամենահարմար միջոցներով, նոյն իսկ ստուարացեցէ ու ստախօսելէ ալ չգարշելով, կը ջանան իրենց ներկայացուցած ընկերութիւններէ՝ եօթներորդ երկինք հանել — խօսքով — միամիտներու առջեւ: Պատրաստ են ամէն վայրկեան՝ իրենց անութիւն տակ կրած թղթակալը (serviette)՝ որ սովորաբար աւելորդ եւ կամ հնացեալ թղթերով լի կ'ըլլայ, հանելու եւ ճիշդ Պարդեան camelotներու լեզուաւ համոզելու ապահովագրութիւն ուղղով, թէ աշխարհ արարատ իրենց ընկերութեան քով ապահովագրուած է...: Վերջապէս հաւանութիւն կ'առնուն. եւ առիթ տոկոսը (պրիմ) կը վճարէ ապահովագրութեան, փոխարէն կը ստանայ պարզ ընկալագիր մը, որ յետոյ տրուելի ապահովութիւնը պիտի չլայի խոստումը կը պարունակէ: Հոս դաշնիքը կատարեալ է արդէն:

Ապահովութիւնը կու գայ 1, 2 — 3 ամսէն, որուն տեսել միայն գաղ. կամ անգղ. գրուած պայմաններէն քան մը չի հասկնար ապահովագրութեան: Եւ ինչ կարիք կայ հասկնալու: Բաւական ապահովութիւն ունի ինք թէ կրնայ անհոգ ննջել, որովհետեւ ապահովագրած է իւր կալուածն, եւ ինքն արդէն առաջին տոկոսը վճարած է:

Հոս է որ ուշագրութիւն պիտի դարձնեն փաստաբանները: Պարզամիտ ժողովրդեան հաւատքն ու վստահութիւնը այս է, որ ամէն ղէպի իւր պատմաւորի գէմ ապահովուած է իւր կորուստեան հատուցումը: Միայն force majeure իւր խնդիրը կը փոխուի: Արդ հոս force majeure չկայ. մեր կարճ խնդրով պարտական են ապահովագրութեան ընկերութիւնները հատուցում ընել:

Նոյն իսկ emeuteի դէպքին, որ չկայ այս դէպքին մէջ, պարտական են ընկերութիւնները հատուցանել, եւ իրենց հատուցածը պահանջել տէրութենէն: Ե՛րբ “պտիլան”, հեռագրերն զգուշացուցած էին օտար հաստատութեանց վնաս չհասցընել ինչու, որովհետեւ ըստ բաւականի նախատեսն էին այն չկարծած թուրք պոլիտիկոսները, թէ այս դէպքին պիտի պարտաւորին հատուցում ընել եւրոպական հաստատութիւններու... ուրեմն քանի որ ապահովագրական ընկերութիւններէն շատերն եւրո-

պական են, թող այս ընկերությունները պահանջներն իրենց փեսաը տեղումնեն:

Օրինակաւ մը կը փակենք այս աղետալ փաստարանությունները: Կեանքս ապահովագրած եմ. յանկարծ օր մը թշնամիս՝ զոր բարեկամ կը կարծէի, վրաս յարձակի, եւ սպաննէ զիս, պարտաւոր եւ ընկերությունը վճարել իմ պարագաներուս կենսաբաւ ապահովագրելու: Այո՛, Ուրեմն մի եւ նոյն ե պարագան, կենսաբաւ ստացուածքս կը փճանայ, պարտական եւ վճարել ապահովագրիչ ընկերությունը կիւրծեցող կրօն փեսա:

Բայց ինչո՞ւ զաւելուական անուանեցինք դատաւարությունները: Մեր դառն սրտամորմոքը փոխանակակառուցութեան առնելու՝ անպարտական ձեւերով, զրկել կ'ուզուի խեղճ հայն յետին միթարություններ: Թող հանգէս գայ Սուրեն Պարթեւեան իւր հրաշագիր գրքովը. «Թե՛ղիւր եւ փաստարանություններու այս խաչաւ. ձեւումին ու ընդհարումին մէջ, անդին, կը մոռցուի կիւրծեան Աւերակոյրը, որ միակ ահաբեկ, անքողարկելի, անվիճելի չմարտությունը կ'աղաղակէ սակայն: Հոս խաչանքը Հայերուն վրայ ինկան, անոնց տունը քանդեցին, անխել վարեցին, անոնց տանեակ տանեակ հազարաւորներ կոտորեցին, անոնց կնիքն ու լուծեցածը բռնապղծեցին, անոնց ունեցածն ու շունեցածը աւեր-աւարի տուին... Նայեցէք այս փառապանքը, նայեցէք այս կործանուած տաճարներու, այս հրկիզուած հաստատություններու, այս մոխրացած, գետնի հաւասար դարձած բնակություններու... Նայեցէք աւերակներուն վրայ քաշկոտուող սովալուկ ու անպատասպար թշուառներու, որբերու, որբեւայրիներու... Նայեցէք եւ ըսէք, թէ այս բոլորը վիճաբանություն կը վերցնեն...» (Կիւ. ԱՐՏ. էջ 207): —

Վերջին մէջերումը կը դրդէ զիս՝ ընթերցողացս ուշադրությունը փոխադրելու՝ ապահովագրական ձեռքով խնդրել Սուրեն Պարթեւեանի գրքին վրայ: Քննադատություն մը պիտի չգրեմ այս հրաշալի գրուածքին վրայ, այլ յետաձգեցնելու առաջինը պիտի ըլլամ՝ ազնուամիտ, «տաքսիրտ», խանդակած հեղինակին ձեռքը ուժգին թօթուելու եւ «կեցցեմ» մը գոչելու հետեւէն հեռու: Այնչափ քերական եւ Սուրեն Պարթեւեան իւր գիրքը, որ համառուն եւ համասեռ գրուածքներու մէջ պիտի չվարանիմ՝ դափնէ պահէ իրեն մասնաւորելու: Ընթերցողութիւն ուրեմն չեղնակին, շնորհակալութիւն Պարթեւեան հրատարակչական գրա-

տան ալ, որ իւր ինամայ հրատարակութեանց մէջ այսպիսի շողջողուն մարգարտներ ալ յետեւ գիտէ: Գիտեմ թէ ուշ ծնացած եմ՝ այս գրքին ընկալման ընդունելու կարգին մէջ: Բայց ինչ ընկալման միթէ գործընթացս պարտքը չէ՞ մեր խոսքերուն վստահութեամբ ծանօթացնել այնպիսի գրուածքներ ու գրքեր, որոնք ոչ թէ միայն զարդը կ'աւելցնեն առանձնական գրագրութեան եւ գիտականաց գրասեղաններու, այլ լիւրջ եւ բազմակողմանի տեղեկություններ կու տան պատահած դեպքերու եւ անցքերու: Ինչ գրիչ, ինչ բնական նկարագրութիւն, ինչ գեղատիպ լուսանկար պատկերներ, որոնք իրականութենէն աւելի — իրական կը նկատուի աչքի առջեւ եղած խժգոնությունները: Մրցանակ մը այն Հայուն, որ կարենայ այս գիրքը ծայրէ ծայր կարգալ — անթաց աչքերով: Այնչափ պարտք թող ներողամիտ ըլլայ ինք՝ քանի որ կը ցաւիմ այսպիսի «տաքսիրտ» հայու մը հետ ծանօթացած չըլլալուս — եթէ իւր դիտածէն աւելի խոսքեր կը վերագրեմ իւր հասցէին: Այո, իւր դիտածէն աւելի, վստի զի ինքը երբեք չեղելու չէ իրականութեան ոտնակուէն, բայց աւելի այնպիսի տեսություններ կը պարզէ, որ անհնարին է՝ էական կէտերու մէջ, չտեսնել այն գաղափարություններն, որ խորհուլ սահմանադրություն մը վիճարած ու չտեսմարանած է ամիսներէ ի վեր՝ Հայ ազգաբնակչութեան արդէն տառապեալ գրկուն վրայ: Կարգալու է այս գիրքը, համազուելու համար թէ շատ դժուարին պիտի ըլլայ պարզ ընկալման նկատելու այս խոսքերը: Այս, այն՝ Սովետներու տողանցը, այն՝ Գաղութներու երամը, եւն, ոչ թէ միայն պիտի փոշկեցնեն զքեզ, ոչ ընթերցող, այլ ապահով եմ, որ տառագրէ, շատ քիչ պիտի համարիս, պիտի բանաս քանկի օգնելու համար այն տառապեալ «գաղութներու» այն «խառնակ Եւրոպական», որոնք «ստորագրելու են» իրենց չոր հացն ու պանիրը ուտելու:

Բայց ոչ թէ միայն հայեր կարգան այս գիրքը (ինչո՞ւ չիւրագործեցաւ այն սկզբնական գաղափարը եւ գաղափարէն ալ տպելու այս կիւրծեան յուշարձանը. Պարթեւեան տան ուշադրություն կը յանձնէր) այլ մասնաւոր յերկրատարութեանքեր ալ, որոնք հոն (էջ 195) պիտի տեսնեն իրենց թաքուն՝ բայց մեզի համար շատ յայտնի նպատակը: Կարգան թող բայց անկողնակալութեամբ եւ փոքրիկ խոտորում մը իրենց վարմանց մէջ պիտի ապահովէ զիրենք — շատ մը ապահովագրական ընկերություններէ աւելի

— այն աննպաստ կարծիքի դէմ, որոնց — ասիս — զոհ պիտի ըլլայ վերջ ի վերջոյ իրենց մինչև հիմայ ցոյց տուած քիչ շատ ոչ բողբոջ վին անբասիր գործունէութիւնը: «Ազատամարտ» կը վկայէ իւր տանձնական հեռագիրներով եւ Զորհրդաթի 16 փետր. «Reichspost» օրագրի առանցնորդող յօդուածին (Կ. Պոլսէն) թղթակցութիւն մը՝ Եւրոպայէն թուրքերու իշխանութեան անկումը) զարհուրելի յայտարարութիւններն՝ շատ ակնեմբան ցոյց կու տան, որ կիլիկիան արգարութիւնը պիտի կարենայ խաղաղել օսմանեան պետութիւնը: Սուրէն Պարթեւեանին շատ մը գուշակել տուած իրողութիւններու կատարման կը մտնենալ:

Տանդուեցանք, տառապեցանք, բայց գեռ ըստ արժանւոյն չճանչցուեցաւ մեր տուայտանքը. ոչ հայրենաց իշխող տարրին կողմանէ, եւ ոչ Եւրոպայէն: Առաջնոյն վկայ գեռ պատրիարքական պահանջանց տատանումներն են, իսկ երկրորդին՝ ի մէջ այլոց, հետեւեալը:

Գաղղիոյ ողորուածները կարծուածին չափ, եւ կամ ըրագրաց «Հանած վայնասուներն» չափ աղիտաւոր եղած չեն: Իրենք իսկ գաղղիացիք կը խոստովանեն: Բայց տեսե՛ք թէ ինչ ոյժ է «լրագրութիւն», ըսուածն, որ պահ մը կարծել տուաւ թէ Ֆլամմարիոնի գուշակած՝ 4 միլիոն տարի ետքը՝ կատարուելիք ջրհեղեղը ընձած ըլլայ արդեն Պարիզը երկրիս մակերեւութէն: Ստուգելու համար ստուարացուցուած գոյծերը, անգղիացին Ջոն Բէորնս (John Burns) հեւ ի հեւ Պարիզ կը վազէ եւ ականատես ըլլալէն ետքը, կը զարմանայ այս վայնասուին վրայ: Ապահովարար լաւ գաղափար մը կազմած չէ այս անգղիացին՝ գաղղիական լրագրութեան վրայ: Բայց il y a fagots et fagots! Ցատկէ անգղիական զրահաւորի մը վրայ, ո՞վ անգղիացի թովմասդ, հասիր Մէլսթրիններսերը, երկարէ ճամբագ մինչև... Ատանա, եւ պիտի տեսնես, որ կայ լրագրութիւն մըն ալ որ պարզապէս մուշը ու համը է եղած աղէտն ճշգիւ պատկերացնելու մէջ: Պիտի պամուզուին աշքերդ, որ հայ լրագրութիւնն, պարբերագիրներն ոչ թէ անպազանցած չեն, այլ իրականութենէն շատ նուազ գրած են եղածները:

Հեռագրութեան, հեռախօսի այս դառուն մէջ զարմանալի է թէ ինչպէս Եւրոպան չիքցաւ տեղեակ ըլլալ եղածներու: Դէպ ի Եւրոպա ուղեւորութեանս մէջ հանդիպեցայ այս վերջին ամենեկեւ մէջ կրթուած ու կարգացածներու, որոնք հազիւ ընդ աղօտ տեղեկու-

թիւն մ'ունէին մտակայ արեւելքի մէջ անցած դարձածներու: Սակայն ըսածս չափազանցուած չէ, Դր. Քրիսթիի վրայաց կը կարգամ թէ նոյնը նշմարեք է — անգղիական հողին վրայ, օրը 3 — 4 անգամ ճառախօսութիւններ ընելով չէ կրցեր նպատակին հասնիլ: Եւ կը զարմանալի գեռ թէ ինչու նպատակ գործին մէջ այսպէս թոյլ ու յոյլ են եւրոպացիք մեզի նկատմամբ: Որոնք է յանցանքը, Մեր, Հայոցս, վասն զի հայոցս ցաւը հայերէն լացինք. մոռցանք թէ Եւրոպա հայերէն չի հասկընար...

ԹԱՌՈՒՆԻ ԱՄԱՆԴԱՅԻ

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Դ Է Մ Ք Ե Ր

ՅՈՒՆՆԵՆԵՍ ԹԱՌՈՒՆԵՆԵՆ

(Հարստութեան)

Գ.

Մեհրիկ մէկն է այն կանանցից, որ տանջուած են շուրջով, բռնութեան երկրում, բայց դիմաց կուս կամքի ոյժ ունին եւ պատրաստ են թէկուզ ազատութեան մէջ պակաս օրով, քաղցած փութով շարքալ լուծը քաշելու հաւասարապէս ամուսնական կեանքում ու այդ կեանքի սերը, սրբութիւնները երբեք եւ երբեք չտալ ոտնատակ:

Արտասուքն աշքերին՝ մի օր կինը խնդրում է ամուսնուն, որ յետ կանգնէ մտադրութիւնից, չդիմէ պանդխտութեան:

ՄՏէն քարացած՝ ականջ չի դնում կնոջ աղաչանքներին, պատճառաբանելով, որ իւր հայրենի երկրում հաց չունի, ամեն յափշտակող աւազակ տէր է իւր գլխին, չկայ կեանքի եւ գոյքի ապահովութիւն, եւ նա լսել է թէ կայ մի հեռու երկիր, ուր կայ հարստութիւն, փողը հացի պէտք է:

«Այն հարստութիւնն ես ինչ իմանում, Ախ, ՄՏէ, ՄՏէ, դու չես իմանում, Ինչն է ինչ տանջում, թէ որ իմանա... Այն օտար երկրում որ հիւանդանաս, Գոնէ, մի՛ պիտի քեզ սաւը չուր տայ, Պատուածդ կարի, կեղծող լուանայ... Աղիք որ կը գայ, գունն անտուն, մեռակ, Կուշ կը գաս սրա նրա պատի տակ...»

Ահա այսպէս էր հեկեկում եւ աղաչում Մեհրիկ, էն հաստատամտութեան տիպար հրեշտակը իւր ամուսնուն: Միւս կողմից էլ ծերունի հայրն է աշխատում համոզել, որ այն երկրում «խառնով ոսկի չեն չափում», թող ի գուր հաւատ չընծայէ Միօի փքուն խօսքերին: Ահբը երբ ՄՏէն վճռում է պանդխտել եւ պատրաստուում է